

COVID-19 Salgınının Makroekonomik ve Bazı Temel Sektörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye ve Dünya İçin Bir Değerlendirme

The Effects of the COVID-19 Epidemic on Macroeconomics and Some Basic Sectors: An Evaluation for Turkey and the World

Seyit Ordu¹

¹Doktora Öğrencisi, Dicle Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İktisat Ana Bilim Dalı, seyitordu@yahoo.com, Orcid ID: 0000-0002-3203-9378

MAKALE BİLGİSİ

Anahtar Kelimeler

COVID-19,
Türkiye Ekonomisi,
Dünya Ekonomisi,
Sektörler

Makale Geçmişi:

Geliş Tarihi: 10 Şubat 2022
Kabul Tarihi: 9 Kasım 2022

ARTICLE INFO

Keywords

COVID-19,
Turkish Economy,
World Economy,
Sectors

Article History:

Received: 10 February 2022
Accepted: 9 November 2022

ÖZET

Yapılan bu çalışmanın amacı 2019 yılının bitmesine yakın Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan ve tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgınının seçilmiş sektörler ışığında, dünya ve Türkiye ekonomisine etkilerini araştırmaktır. Büyük Buhran' dan bu yana insanlığın karşıya karşıya kaldığı en büyük krizlerden biri olan ve özellikle küreselleşmenin en yoğun olduğu dönemde ortaya çıkan COVID-19 salgını, küreselleşmenin olumlu etkilerini tersine çevirerek küresel ekonomiyi derinden etkilemiştir. COVID-19 salgını ile birlikte, dünyada arz ve talep daralması yaşanmış ve bu durum bir domino etkisi yaratarak üretimin ve bazı iktisadi faaliyetlerin durmasına, tedarik zincirlerinde bozulmalara, birçok işletmenin kapanmasına ve işsizliğin artmasına neden olmuştur. Salgının yarattığı bu olumsuz etkiler, ülkelerin ekonomik olarak daralmasına ve salgının en yoğun olduğu 2020 yılında küresel büyümenin negatif seyretmesine neden olmuştur. Artan vaka sayıları tüm ülkeleri uluslararası kapanmalara ve kendi sınırları içinde bir dizi önlem almaya itmiştir. Bu durum tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de dinamik bir yapıya sahip olan turizm, havacılık ve bankacılık sektörlerini derinden etkilemiştir. Ayrıca, Türkiye'nin 2018 krizinin etkilerini henüz tam anlamıyla atlatmadığı dönemde ortaya çıkan salgın krizi, kamu borçlarının ve cari açığın artmasına, kurda dalgalanmalara ve TL'nin değer kaybetmesine neden olmuştur.

ABSTRACT

The aim of this study is to investigate the effects of the COVID-19 epidemic, which emerged in the city of Wuhan in China near the end of 2019 and affected the whole world, on the world and Turkish economy in the light of selected sectors. The COVID-19 epidemic, which is one of the biggest crises that humanity has faced since the Great Depression, and emerged especially during the most intense period of globalization, has deeply affected the global economy by reversing the positive effects of globalization. With the COVID-19 epidemic, there has been a contraction in supply and demand in the world, and this has created a domino effect, causing production and some economic activities to stop, disruptions in supply chains, the closure of many businesses and an increase in unemployment. These negative effects of the epidemic caused countries to contract economically and global growth to remain negative in 2020, when the epidemic was most intense. The increasing number of cases has pushed all countries to international closures and to take a series of measures within their borders. This situation has deeply affected the tourism, aviation and banking sectors, which have a dynamic structure in Turkey as well as in the rest of the world. In addition, the epidemic crisis that emerged when Turkey could not fully overcome the effects of the 2018 crisis caused the public debt and current account deficit to increase, fluctuations in the exchange rate and the depreciation of the TL.

2019 yılının Aralık ayında Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını, çok kısa bir süre içinde bütün dünyayı etkisi altına almış ve 27 Ekim 2022 itibarıyla, 634 milyon kişinin enfekte olmasına ve yaklaşık 7 milyon insanın ölümüne

yol açmıştır. 27 Ekim 2022 itibarıyla vaka sayılarının en fazla olduğu ülkelerin başında sırasıyla Amerika, Hindistan, Fransa, Almanya, Brezilya ve Güney Kore yer almaktadır (Worldometers, 2022).

Dünya’da daha önce yaşanan pandemiler ülkelerin hem sosyal hem politik hem de ekonomik yapılarında önemli sorunlara sebep olmuştur. COVID-19 salgınının, geçmişte ortaya çıkan salgınların yarattığı ekonomik krizlerden ayrılan yönleri (Tunalı, 2020, s. 26);

- Küresel ölçekte bir salgın olması
- Sadece düşük ve orta gelirli ülkelerin etkilenmesine neden olmaması
- Dünyanın ekonomik anlamda entegrasyonunun yüksek olduğu bir dönemde ortaya çıkması
- Ekonominin hem arz hem de talep yönünün etkilenmesine sebep olmasıdır.

Öte yandan COVID-19 salgınının dünyadaki faiz oranlarının düşük olduğu bir dönemde ortaya çıkması, para politikasının uygulanmasında en önemli araç olarak kullanılan faiz oranları vasıtasıyla arz ve talep mekanizmasının artırılması ihtimalini olumsuz yönde etkileyerek, pandeminin ekonomik yapı üzerinde yarattığı negatif etkileri gidermeye yönelik olarak kullanılacak politika araçlarının kısıtlanmasına da yol açmıştır.

COVID-19 salgını küreselleşmenin olumlu yanlarını tersine çevirirken, kapitalizm tarihinde ortaya çıkan en keskin ve en derin GSYİH daralmasına neden olmuştur. Salgından önce uluslararası üretimin ve ticaretin bel kemiği olan tedarik zincirleri, salgının ortaya çıkmasıyla birlikte çökmüş ve bu durum ülke ekonomisine verilen önemin daha çok artarak geri dönmesine sebep olmuştur. COVID-19 salgını, ülke ekonomisine katkısı en fazla olan, seyahat ve turizm gibi ülkeye döviz girdisi sağlayan sektörlerin tamamen durmasına yol açmıştır. Ayrıca bu salgın, küresel finans piyasalarında hisse fiyatlarının çökmesine ve sermaye yatırımlarının da durmasına neden olmuştur (Siddiqui, 2020, s. 25-27).

Küreselleşen dünya üzerinde tüm dünyayı etkisi altına alan bu tür salgınların, birçok ölüm ve hastalıktan ziyade, daha çok ülkelerin sosyoekonomik ve temel makroekonomik yapısının olumsuz etkilenmesine neden olduğu görülmektedir. Bu bağlamda yeni koronavirüs salgınının ortaya çıkmasından sonra sadece Çin ve G-7 ekonomileri değil, küresel ekonomi de yavaşlamıştır. Bu yavaşlamanın etkileri, enflasyon ve işsizlik oranlarındaki artış, GSYİH’ de meydana gelen azalmalar, üretim ve tüketimin durma aşamasına gelmesi şeklinde görülmektedir.

Küresel salgının, ülkelerin temel ekonomik yapılarında meydana getirdiği olumsuzlukları en aza indirmek ve sosyoekonomik dinamikleri canlı tutmak için çok büyük mali destek paketleri hazırlanırken, merkez bankaları da yeni likidite imkanları sağlamıştır. Kamuya, işletmelere, bankalara ve sağlık sektörüne yönelik olan bu yapıcı önlemler ise ülkeden ülkeye farklılık göstermektedir (Küpeli, 2021, s. 3-5).

Gelişmekte olan ülkeler arasında önemli bir yer tutan Türkiye’de de pandeminin olumsuz etkileri en derinden yaşanmaktadır. Özellikle 2020 Mart ayından itibaren, dış ticaret, turizm ve iç talepte yaşanan sıkıntılar Nisan ayında daha fazla artarak ülkenin sosyoekonomik ve makroekonomik yapısında problemlere neden olmuştur. Özellikle iç ve dış talepteki düşüşler nedeniyle çok sayıda iş kolunda üretim durma noktasına gelmiştir (Adıgüzel, 2020a, 192-193).

COVID-19 salgının hızla yayılmasıyla birlikte neredeyse tüm ülkeler seyahat kısıtlamaları, karantina önlemleri, eğlence sektörü ve spor merkezlerine yönelik düzenlemeler uygulamıştır. Bu uygulamalar ülke ekonomisi üzerinde arz kaynaklı sorunların yaşanmasına yol açarken, ülke içindeki kapanmalar ise işsizlik ve talep ertelenmesine sebep olduğu için talep kaynaklı sorunların yaşanmasına da yol açmıştır. Ayrıca yatırımlarda ve tüketici talebinde meydana gelen bu düşüşler ekonomik faaliyetlerin daralmasına neden olmuştur (Eşsiz ve Durucan, 2021: s. 200). Hemen hemen dünyadaki tüm ülkelerin GSYİH’lerinde ortalama %4 küçülme meydana gelmiştir. Ancak bu oran ülkelerin turizm faaliyetlerindeki ağırlığına aynı zamanda dış ticarete de enerji ve temel gıda maddelerindeki dışa bağımlılık seviyesine göre farklılık göstermektedir. Dünya Bankası Küresel Ekonomik Görünüm 2020 raporunda; COVID-19 pandemisi ile birlikte küresel ekonomiyi oluşturan ülkelerin %90’ından fazlası, 1929-1932 döneminde yaşanan Büyük Buhran’dan günümüze kadar en büyük ekonomik daralmayı yaşadığı ifade edilmektedir. Bu durumun en büyük sebebi COVID-19 salgınının küresel değer zincirlerinin bozulmasına sebep olması, uluslararası getirilen kısıtlamaların ekonomiye olumsuz yansımaları ile arz ve talepte yaşanan negatif şoklardır.

Bu çalışmanın amacı COVID-19 salgınının sektörler ışığında Türkiye ve dünya ekonomisi üzerinde yarattığı etkileri araştırmaktır. Bu bağlamda, yapılan çalışmanın birinci bölümünde COVID-19 salgının yarattığı etkilerin dünya ekonomisine ve seçilmiş olan bazı temel sektörlerle etkisi araştırılmıştır. Çalışmanın ikinci bölümünde özellikle Türkiye’de salgın hızının arttığı 2020 Mart ayında, COVID-19 salgınının Türkiye’nin temel makroekonomik göstergelere olan etkisi ile aynı zamanda salgının etkilediği en önemli sektörlerinden olan turizm, bankacılık ve havacılık sektörlerine etkisi araştırılacak ve elde edilen bulgular dahilinde üçüncü bölümü oluşturan sonuca ulaşılabacaktır.

1. COVID-19 SALGININ DÜNYA EKONOMİSİNE VE SEÇİLMİŞ SEKTÖRLERE ETKİSİ

Geçmişten günümüze dek ülkeler gelişmişlik seviyesine ulaşmak için çeşitli aşamalardan geçmektedir. Özellikle toplumlar, bu aşamaların sağlıklı bir şekilde tamamlanabilmesi için çağın getirdiği yeniliklere uymak zorundadırlar. Son yıllarda daha çok ön plana çıkan bilim ve teknolojideki yenilikler küreselleşmenin itici gücü haline gelmiştir. Ancak dünya üzerinde küreselleşmenin olumlu etkilerini tersine çeviren doğal afet, salgın ve savaş gibi öngörülemeyen olaylar da yer almaktadır (Köse, 2020, s. 44).

Özellikle salgınlar sadece insanlar üzerinde fiziksel ve ruhsal etkilere neden olmakla sınırlı kalmamış aynı zamanda ülkelerin temel ekonomik ve sosyoekonomik yapısında meydana getirdiği olumsuz etkilerden dolayı sosyolojik yapı üzerinde de önemli sorunlara neden olmuştur.

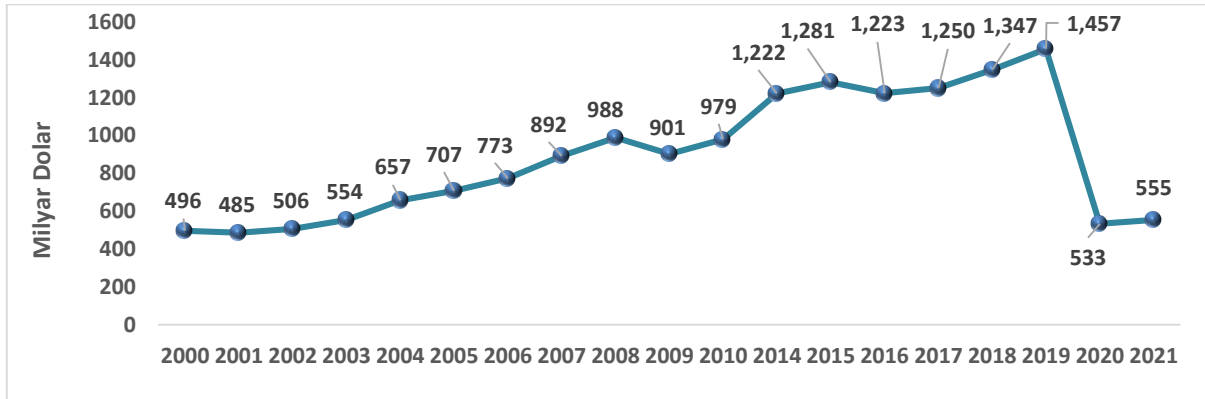
COVID-19 salgını ortaya çıkmadan önce dünyada meydana gelen krizler, ticaret savaşları ve bölgesel sorunlar nedeniyle dünya ekonomisi istikrarsız bir görünüm sergilemekteydi. 2008 yılında ABD’de patlak veren finansal kriz ile birlikte hemen hemen tüm ülkeler bu krizden etkilenmiş ve bu yüzden gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin çoğu düşük faiz ve genişletici para politikaları uygulamaya başlamıştır. 2018 yılında ABD ile Çin arasında yaşanan ticaret savaşları ile birlikte bu durum bir krize dönüşerek dünya üzerinde domino etkisi yaratmıştır. Bu bağlamda, küresel ticaret zayıflamış ve dünya ekonomisi de yaşananların etkisiyle yavaşlamıştır. Ancak ABD ile Çin arasında yaşanan bu ticaret savaşlarının etkisinin sadece ABD ekonomisine zarar vermekle kalmayacağını ve küresel ekonomiyi de derinden etkileyeceğini anlayan ABD, Çin ile 2020 Ocak ayında krizin etkilerini azaltmak amacıyla bir dizi ticaret anlaşması imzalamıştır. Bu anlaşmaların etkileri, ABD ve dünya borsalarının rekor düzeyde yükselerek tüm zamanların en yüksek seviyelerine ulaşmasıyla görülmüştür (Demirdöğen ve Yorulmaz, 2020, s. 5-6).

Bu gelişmelere bağlı olarak küresel ekonomilerde olumlu bir hava esmeye başlarken özellikle 2020 Şubat ve Mart ayı itibarıyla COVID-19 salgınının yaygınlaştığı, sert tedbirlerin alındığı ve küreselleşen dünya üzerinde ciddi endişelerin olduğu bu dönemlerde tüm borsalarda satış baskısı yaşanmıştır. Buna bağlı olarak salgının hızının artması ile birlikte, dünya üzerindeki hemen hemen tüm faaliyetler durdurulmuş özellikle turizm, hava ve enerji sektörleri derinden etkilenmiştir.

1.1. COVID-19 Salgınının Küresel Turizm Sektörüne Etkisi

Turizm sektörü, küresel GSYİH’nin yaklaşık %10’unu oluşturan ve dünya çapında 320 milyondan fazla kişiye istihdam sağlayan aynı zamanda 2019 yılında ülkelere en fazla döviz girdisi sağlayan önemli sektörlerden biridir (UNWTO, 2020). Bu sektör, dinamik bir yapıya sahip olan ancak dış faktörlerden ve meydana gelebilecek krizlerden çok çabuk etkilenen bir sektör niteliği taşımaktadır (Gün ve Tutcu, 2021, s. 535-537). Bu çerçevede COVID-19 salgını ile birlikte derinden etkilenen sektörler arasında turizm sektörü en başta yer almaktadır. Küresel salgından dolayı tedarik zincirlerinde meydana gelen bozulmalar, sokağa çıkma kısıtlamaları, uluslararası kapanmalar, uçuşların yasaklanması gibi sert tedbirler ve önlemler turizm sektöründe devasa kayıplara neden olmuştur.

Birleşmiş Milletler Dünya Turizm Örgütü (UNWTO) 2020 raporuna göre, dünya turizmde elde edilen gelirlerin 2020 yılında yaklaşık 910 milyar dolar azalarak 1.2 trilyon dolara düşeceği öngörülmektedir. Ancak elde edilen Dünya Bankası (2021) verileri bağlamında, küresel turizm gelirlerinin bu oranında altına düşerek 2020 yılında 533 milyar dolar olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ayrıca salgının ortaya çıkmasıyla 2020 yılında küresel GSYİH’de %3,3 oranında azalarak 84.71 trilyon dolara düştüğü ifade edilmiştir.

Şekil 1. Dünya Turizm Gelirleri (2000-2021)

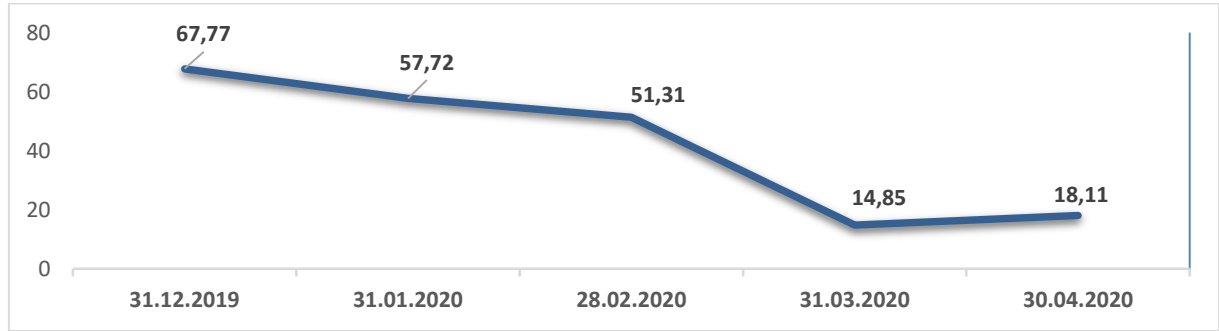
Kaynak: Dünya Turizm Örgütü verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır

Şekil 1’de görüldüğü üzere, 2000 yılında dünya turizm geliri 496 milyar dolar iken 2019 yılında elde edilen dünya turizm geliri yaklaşık dört kat artarak 1 trilyon 457 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak ortaya çıkan COVID-19 salgını ile birlikte alınan sert tedbirler ve salgın hızının artmasıyla 2020 yılında dünya turizmi derinden etkilenmiş, elde edilen gelir 533 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. 2021 yılında ise 2020 yılına kıyasla küresel turizm geliri %4 artarak 555 milyar dolar olmuştur.

1.2. COVID-19 Salgınının Küresel Enerji Sektörüne Etkisi

Dünya üzerinde sadece imalat, sanayi, havacılık ve turizm gibi önemli sektörleri etkilemekle kalmayan COVID-19 salgını aynı zamanda geçmişten günümüze dek insanların yaşamını sürdürebilmesi için gerekli olan enerji talebini de derinden etkilemiştir. Uluslararası Enerji Raporu’na (2020) göre; COVID-19 salgınının küresel enerji talebini yaklaşık %6 düşürdüğü ve enerji yatırımlarındaki düşüşün ise yaklaşık %18 olduğu ifade edilmektedir. Bu rapora göre, salgının devam etmesiyle birlikte enerji talebi üzerindeki etkilerinin de önümüzdeki birkaç yıl daha devam edeceği ifade edilmektedir.

COVID-19 salgınıyla birlikte özellikle 2020 yılının ikinci çeyreğinde küresel petrol talebi 2019 yılına göre yaklaşık olarak 16 milyon varil azalmıştır. Bu dönemde en fazla petrol üreten ülke konumunda olan ABD’de petrol talebi günde 4.4 milyon varil düşmüştür (Sönnichsen, 2021). Talepteki azalmanın bir sonucu olarak ham petrol fiyatlarında da düşüşler meydana gelmiştir. 2019 yılının sonunda 67,77 dolar olan Brent petrol fiyatı, Mart ayının sonunda yani Çin’de yaşanan ilk COVID-19 kaynaklı ölümlerden sonra yaklaşık %80 azalmış ve 14,85 dolar olmuştur (Şekil 2).

Şekil 2. Brent Petrol Fiyatları (2019 Aralık-2020 Nisan, Dolar)

Kaynak: BP (British Petroleum) sitesinden elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

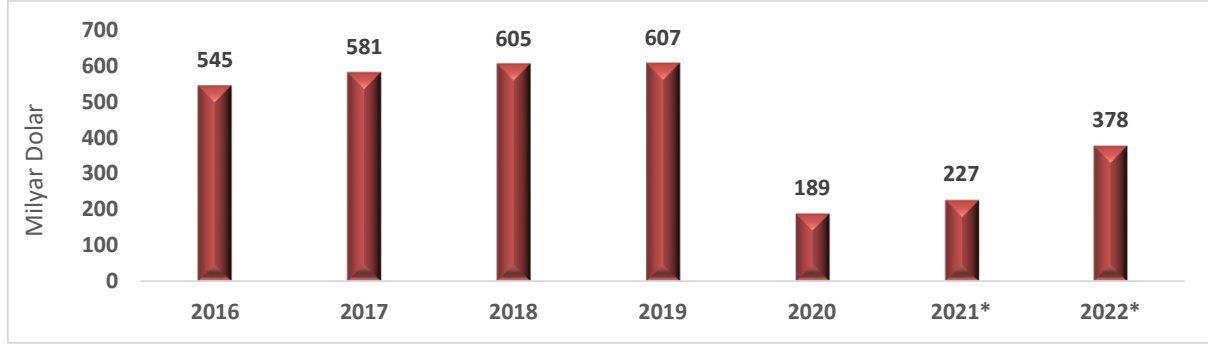
Çin’de yaşanan ilk COVID-19 kaynaklı ölümden sonra artan endişeler ile salgının küresel ölçekte hızla yayılması ve özellikle Avrupa ile Kuzey Amerika’da vaka sayılarının daha fazla olması nedeniyle, hem petrol talebindeki düşüşler yaşanmış ve petrol fiyatlarında önemli azalışlar meydana gelmiştir. Uluslararası Enerji Kurumu (IEA) tarafından yayımlanan raporda; petrole bağımlı sektörlerin üretiminde meydana gelen düşüşler ve Çin’de tedarik zincirlerinde meydana gelen bozulmalar, küresel petrol talebindeki düşüşlerin ve petrol fiyatlarındaki azalışın en önemli nedenleri arasında yer aldığı ifade edilmektedir (Duran ve Acar, 2020, s. 60-61).

1.3. COVID-19 Salgınının Küresel Havacılık Sektörüne Etkisi

Çin’de ortaya çıkan ve küreselleşmenin olumlu etkilerini tersine çevirerek tüm dünyayı etkisi altına alan COVID-19 salgını, havacılık sektörünü de büyük ölçüde etkilemiştir. Hemen hemen tüm dünya ülkeleri salgının önüne geçerek salgını kontrol altına almak için sınırları kapatma tedbirlerini uygulamış ve havacılık sektörü bu tedbirlerin önemli sonuçlarından biri olarak yolcu talebindeki düşüş ile karşı karşıya kalmıştır (Hopancı, Akdeniz ve Şahin, 2021, s. 446). Özellikle 2021 Mart-Haziran döneminde dünya hava trafiğindeki azalmalar yaklaşık %90’a ulaşmıştır (Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği, 2021)

COVID-19 salgını ile birlikte yapılamayan seyahatlerden dolayı da yolcu sayısında önemli azalışlar meydana gelmiştir. Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA) 2020 raporunda; salgından dolayı dünya hava taşımacılığının 2008’de yaşanan krizin etkilerinden bu yana ilk defa dikkat çekici bir biçimde %19 ile %22 arasında bir azalış gösterdiğini ve bu talepteki düşüşün küresel şirketlere etkisinin ise 29 milyar dolardan fazla olacağı öngörüldüğü ifade edilmektedir. Ayrıca, 2020’nin ilk yarısında ABD’de ve Avrupa’da COVID-19 salgınının hızla yayılması ve sert tedbirlerin alınması durumu karşısında, hava trafiğinin ve yolcu sayısının daha da azalacağını bu durumun da küresel şirketlere olan maliyetinin daha fazla artacağı belirtilmiştir.

IATA tarafından 2021 Ekim ayında yayımlanan Havacılık Sektörü İstatistik raporunda ise, 2016’da küresel ölçekte havayolu şirketlerinin yolcu taşımacılığında elde ettiği gelir 545 milyar dolar iken, 2019 yılında 607 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir. Ancak COVID-19 salgınının hızlandığı 2020 yılında ise, elde edilen gelirin 189 milyara düştüğü ifade edilmiştir (Şekil 3).

Şekil 3. Küresel Havayolu Yolcu Taşımacılığında Elde Edilen Gelir

Kaynak: Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği tarafından elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

Not: (*) Tahmini değerleri ifade etmektedir.

1.4. COVID-19 Salgınının Küresel Ölçekte Makroekonomik Etkileri

Salgınlar, küresel piyasalar ve temel makroekonomik göstergeler üzerinde genellikle hem kısa hem de uzun vadeli yıkıcı etkilere neden olmaktadır. 2019 yılında ortaya çıkan COVID-19 salgını ile birlikte, dünyadaki ekonomik ve finans merkezleri derinden etkilenmiştir. Salgının bulaş riskini azaltmak için, karantinalar, bölgesel kapanmalar ve sosyal mesafe gibi alınan bazı önlemler tedarik zincirlerinin bozulmasına, negatif büyüme oranlarına, bütçe açıklarına, dış ticaret açıklarına, emek arzının azalmasına ve üretkenliğin düşmesine neden olmuştur. Üretimde meydana gelen azalmalar işten çıkarmalara sebep olmuş ve bu durum bir domino etkisi yaratarak bireylerin gelirlerinde azalmalara aynı zamanda bu azalmalarda bireylerin daha az harcama yaparak bazı işyerlerinin kapanmasına neden olmuştur. Tüm bu yaşananlar ise ekonominin önemli bir kısmının kapanmasına ve ülkelerin temel makro göstergelerinde olumsuzluklara yol açmıştır.

COVID-19 salgınının patlak vermesi ile birlikte küresel ekonomi 2008 krizinden sonra ilk defa negatif büyüme kaydetmiştir. Bu bağlamda küresel ekonominin 2009'da yaşadığı krizden dolayı mal ve hizmet ticaretindeki daralma %10 civarında gerçekleşmiştir. Ancak UNCTAD (Birleşmiş Milletler Ticaret ve Kalkınma Konferansı) 2021 raporunda, COVID-19'un 2020 yılındaki küresel mal ve hizmet ticaretinde yaşanan daralmaya etkisinin 2019 yılına kıyasla %20 olduğu ifade edilmektedir. Buna göre 2008'de yaşanan büyük ekonomik bunalıma kıyasla COVID-19 salgını küresel ekonomi üzerinde daha şiddetli ve yıkıcı etkilere sebep olduğunu söyleyebiliriz. Ayrıca yayımlanan raporda, küresel mal ve hizmet ticaretinde 2021 yılının ilk üç çeyreğindeki toparlanmanın, 2020 yılının aynı dönemine kıyasla %23'lük artışla güçlü bir şekilde devam ettiği ifade edilmektedir.

Tablo 1. Küresel Büyüme Tahmini

	2020 (%)	*2020 Gerçekleşen (%)	2021 (%)	**2022(%)
Küresel Ekonomi	-3	-3,3	6	4,4
Türkiye	-5	1,8	6	3,5
ABD	-5,9	-3,5	6,4	3,5
Avro Bölgesi	-6,8	-6,8	4,4	3,8
Almanya	-7	-4,9	3,6	3,4
Fransa	-7,2	-8,1	5,8	4,2
İtalya	-9,1	-8,9	4,2	3,6
İspanya	-8	-10,8	6,4	4,7
İngiltere	-6,5	-9,8	5,3	5,1
Japonya	-5,2	-4,8	3,3	2,5
Kanada	-6,2	-5,4	5,	4,7
Çin	1,2	2,3	8,4	5,6

Kaynak: IMF raporlarından elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

Not: (*) Dünya Bankası verilerini, (**) ise, IMF tarafından yayımlanan raporda tahmini verileri ifade etmektedir.

Tablo 1'de görüldüğü üzere, IMF 2020 yılı için küresel ekonominin %3 oranında bir negatif büyüme kaydedeceği yani küçüleceğini tahmin etmiştir. Ancak 2020'de Dünya Bankası verilerine göre küresel ekonomi bu oranında üzerinde (%3,3) daralmıştır. 2020 yılında COVID-19 salgınına rağmen %2,3 büyüme oranı ile dünyada ilk sırada yer alan Çin'den sonra %1,8 büyüme oranı ile Türkiye yer almaktadır. Öte yandan, COVID-19 salgınının en yoğun olduğu ülkelerden biri olan İspanya'da, artan vaka sayıları ve salgını önlemek için alınan sert tedbirler ile birlikte İspanya ekonomisi %10,8 küçülerek beklenenden daha fazla küçülmüş ve Avrupa bölgesinde ekonomisi en fazla küçülen ülke olmuştur.

2. COVID-19 SALGINININ TÜRKİYE EKONOMİSİNE VE SEÇİLMİŞ SEKTÖRLERE ETKİSİ

COVID-19 krizi Türkiye'yi 2018 yılında yaşanan krizden dolayı ekonomik yapısında meydana gelen derin etkileri hala yaşadığı ve 2019'un sonu itibarıyla yüksek enflasyon ve işsizlik oranıyla karşı karşıya olduğu bir ortamda yakalamıştır. Salgının ortaya çıkması ile birlikte Türkiye'ye olan ekonomik etkileri Mart ayının ilk çeyreğinde, turizm ve dış ticaret gibi önemli kalemlerde hissedilmeye başlanmış ve Nisan ayı itibarıyla de arz ve talepteki daralmalara sebep olmuştur (Voyvoda ve Yeldan, 2020a, s. 3-4).

COVID-19 salgını, arz ve talep kanalları aracılığıyla küresel ekonomiyi derinden etkilediği gibi aynı sorun Türkiye'de de yaşanmış böylece arz ve talepteki daralmalar nedeniyle ülkenin temel makroekonomik ve sosyoekonomik göstergeleri derinden etkilenmiştir. Türkiye ekonomisinde toplam arzda meydana gelen düşüşlerin en büyük nedenlerini, salgının hızla yayılmasından dolayı alınan karantina kararları ve hastalığa yakalanıp iş göremez duruma gelen işçiler oluşturmaktadır. Talep tarafında ortaya çıkan daralmanın nedeni ise, salgını kontrol altına almak için kapatılan işletmeler ve birçok işkolunda meydana gelen iç ve dış talep azalması ile birlikte hanhalkının sosyal etkileşimde yeni tüketim alışkanlıklarını yansıtan korku faktöründen kaynaklanmıştır. (Çakmaklı vd. 2021, s. 1-2)

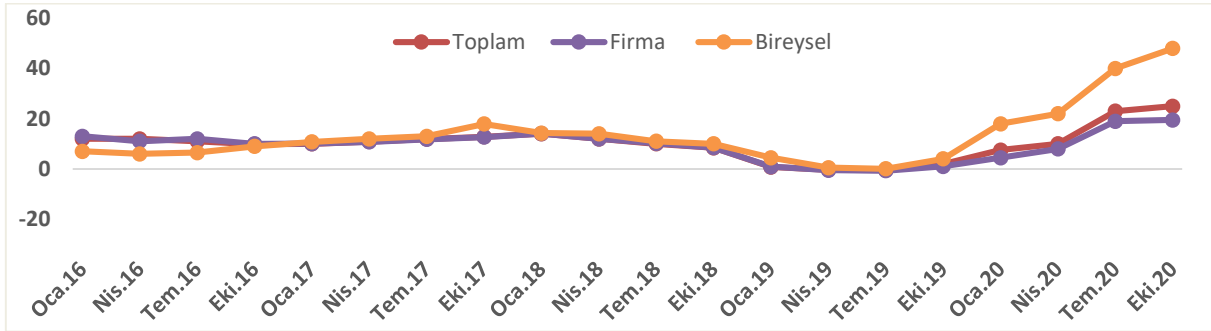
2.1. COVID-19 Salgınının Türk Bankacılık Sektöründe Kredi Kullanımına Etkileri

Bankacılık sektörü, bir ülke ekonomisindeki finansal sistemlerin doğru çalışması ve kaynakları doğru bölgelere yönlendirmek için hayati öneme sahip kurumların başında yer alır. COVID-19 salgınının bankacılık ve finans sektörü üzerinde yarattığı operasyonel, kredi riski ve likidite, müşteri davranışlarındaki değişim ile fonlama yapısı ve maliyet riski gibi önemli etkileri bulunmaktadır (PWC, 2020).

Dünya ülkeleri COVID-19 salgınının yaşandığı dönemde bu risklerin olumsuz etkilerini en aza indirmek için piyasalara sermaye sağlanması, bankaların düşük faizli krediler sunması ve bazı kredilerin yapılandırılması gibi yapıcı politikalara yer vermiştir. Türkiye'de de hükümet COVID-19 salgınının yaşandığı dönemde transfer ödemeleri ve sağladığı ekonomik destekleri bir yana bankacılık sektörünü de etkili bir şekilde kullanmıştır. Bu etkilerin en başında kamu bankalarının yarattığı düşük faizli krediler yer almaktadır (Sarı, 2021, s. 90).

Bankacılık sektöründe her şeyden önce piyasa dinamiğini canlı tutmak için bankaların yarattığı bu düşük faizli kredilerin korunması ve geriye dönmesi esastır. Özellikle salgınların yaşandığı dönemlerde bankalar sorunlu krediler ve aşırı işlem hacmi nedeniyle savunmasız kalmışlar ve daha önceki salgınlarda yaşandığı gibi COVID-19 salgınının da yaşandığı dönemde büyük ölçekli mevduat çekilmeleri bankacılık sektörünü zora sokmuştur (Arabacı ve Yücel, 2020, s. 206).

COVID-19 salgını sürecinde Türkiye'de özel sektörde yaşanan gelir ve üretim kayıplarından dolayı bu sektörlerde sağlanan düşük faizli kredilerin, salgının devam etmesi durumunda piyasaların toparlanma süreci de uzun süreceğinden bankaların önemli ölçüde kredi riskine maruz kalabileceği muhtemeldir (Kalaycı vd. 2021, s. 56)

Şekil 4. Türkiye'nin Yıllık Kredi Büyümesi

Kaynak: TCMB verilerinden elde edilerek hazırlanmıştır.

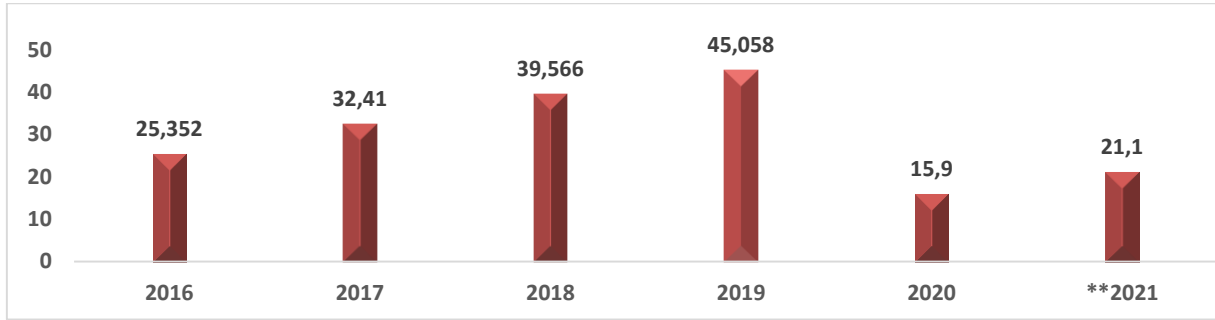
Şekil 3, Türkiye'de COVID-19 salgını öncesi ve sonrasında seçili bazı dönemlerde kredi hacminde meydana gelen değişimleri göstermektedir. Buna göre, COVID-19'un yaygınlaştığı nisan 2020'den sonra özellikle bireysel kredi hacminde dikkat çekici bir düzeyde artış meydana gelmiştir. Nisan 2020'de Türkiye'nin bireysel kredi hacmindeki artış bir önceki döneme göre yaklaşık %15 iken, Ağustos-Ekim 2020 döneminde bu oran %25'e kadar çıkmıştır.

2.2. COVID-19 Salgınının Türkiye'nin Turizm Sektörüne Etkisi

Turizm sektörü, özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra en önemli küresel ekonomik faaliyet haline gelmiştir. Bu sektör yüksek çarpan etkisi ile yaklaşık 135'den fazla sektörü ekonomik açıdan etkilemekte, özellikle ulaşım, ticaret, inşaat, sağlık ve finans gibi sektörleri dolaylı yoldan etkilemekte ve ülke ekonomisine döviz girdisi sağlayarak ödemeler dengesine katkı sunmaktadır. Ancak 2019'un Aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 salgını ile birlikte hemen hemen tüm ülkeler salgını önlemek amacıyla uluslararası kapanmalara gitmiş ve seyahat yasakları uygulamıştır.

COVID-19 salgınının ortaya çıkmasıyla birlikte tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de yurtiçi ve yurtdışı seyahat yasakları ve sınır kapılarının kapatılması gibi birçok önlem alınmış ancak bu durum Türkiye'nin turizm sektörünü derinden etkilemiştir. Tüm dünyada artan vaka sayıları ve alınan sert tedbirler nedeniyle Türkiye'ye gelen turist sayısında önemli ölçüde azalmalar meydana gelmiştir (Dineri, 2020, s. 249).

Şekil 5'de görüldüğü üzere 2019 yılında 45 milyondan fazla yabancı Türkiye'yi ziyaret etmiştir. Ancak 2019 aralık ayında ortaya çıkan COVID-19 salgını ile birlikte 2020'nin ilk çeyreğinde artan vaka sayılarının önüne geçebilmek amacıyla sert tedbirler alınmış, alınan bu sert tedbirler ile birlikte 2020 yılında Türkiye'yi ziyaret eden yabancıların sayısı 15.9 milyon kişiye düşerek dikkat çekici ölçüde azalmıştır.

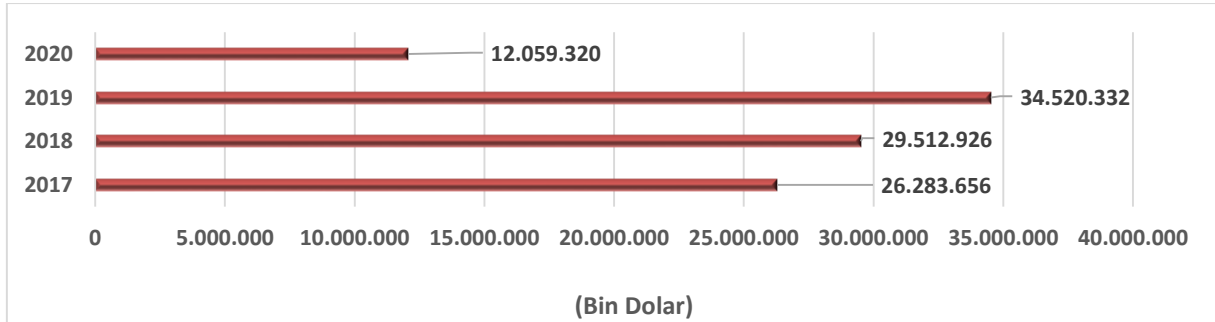

Şekil 5. Türkiye'ye Gelen Turist Sayısı (2016-2021, Milyon Kişi)

Kaynak: TÜRSAB (Türk Seyahat Acenteleri Birliği)

Not: (**) 2021 yılının Ocak-Ekim dönemine ait verileri ifade etmektedir.

Özellikle Türkiye gibi gelişmekte olan ülkelerin refah seviyesinde ciddi artışlar meydana getiren turizm sektörü bu ülkeler için oldukça önem arz etmektedir. Nitekim turizm sektöründen büyük gelir elde eden Türkiye'nin COVID-19 salgınının yaşanmasıyla turizmden elde ettiği geliri önemli ölçüde azalmıştır.

Şekil 6. Türkiye'nin Turizm Geliri (2017-2020)

Kaynak: TÜRSAB (Türk Seyahat Acenteleri Birliği)

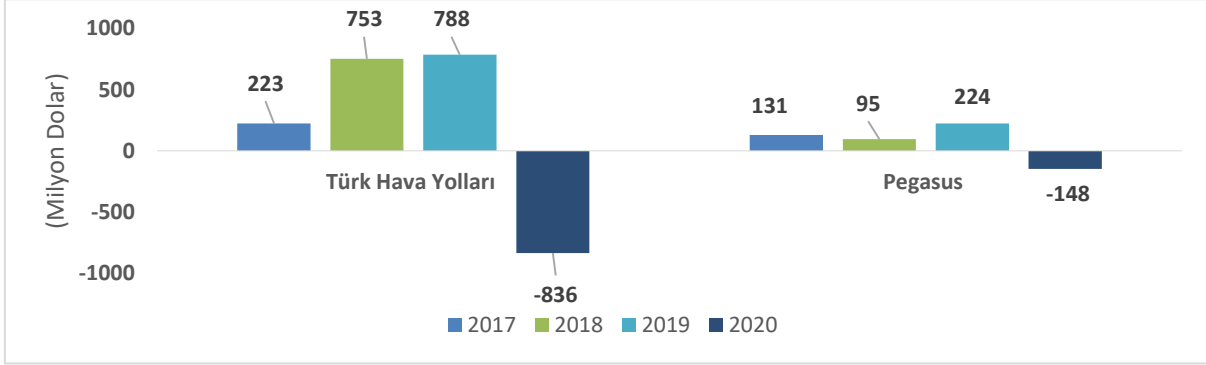
Türkiye'nin 2017-2020 dönemi turizm gelirlerinde ortaya çıkan değişim Şekil 6 yardımıyla ifade edilmiştir. Buna göre 2019 yılında 34 milyar dolardan fazla turizm geliri elde eden Türkiye, 2020 yılında salgının hız kazanması ile birlikte alınan ulusal ve uluslararası önlemler çerçevesinde turizm sektöründe elde edilen gelir 2019 yılına kıyasla %65'den fazla azalarak 12 milyar 59 milyon 320 bin dolara düşmüştür.

2.3. COVID-19 Salgınının Türkiye'nin Havacılık Sektörüne Etkisi

Türkiye'de 2020 yılında ilk COVID-19 vakalarının ortaya çıkmasıyla tüm sektörler yakından etkilenmiştir. Özellikle salgının hızının arttığı dönemde, havacılık sektöründe artan maliyetler ve yolcu sayısındaki azalış havayolu şirketlerinin gelirlerinde

önemli kayıplara neden olmuştur. COVID-19 salgınının ortaya çıkmasıyla birlikte alınan önlemlerden dolayı gelir kaybı yaşayan havayolu şirketleri ayrıca artan maliyetlerden dolayı da daha fazla gelir kaybı yaşamamak adına bazı çalışanlarını işten çıkarmak zorunda kalmıştır (Karakavuz, 2020, s. 3576).

Özellikle yaşanan bu krizden en çok etkilenen şirketler Pegasus ve Türk Hava Yolları olmuştur. Şekil 7’de görüleceği üzere, 2018 yılında 753 milyon dolar gelir elde eden THY, 2019 yılında ise 788 milyon dolar gelir elde etmiştir. 2020 yılında artan COVID-19 vaka sayılarından ve alınan sert tedbirlerden dolayı THY 2020 yılında 836 milyon dolar zarar etmiştir. Öte yandan 2018’de 95 milyon dolar gelir elde eden Pegasus, 2019 yılında ise 224 milyon dolar gelir elde etmiştir. Ancak 2020’de yoğun yaşanan salgın krizi ile birlikte Pegasus’un 148 milyon dolar zarar ettiği görülmektedir.

Şekil 7. Türk Hava Yolları ve Pegasus’a Ait Gelir Verileri

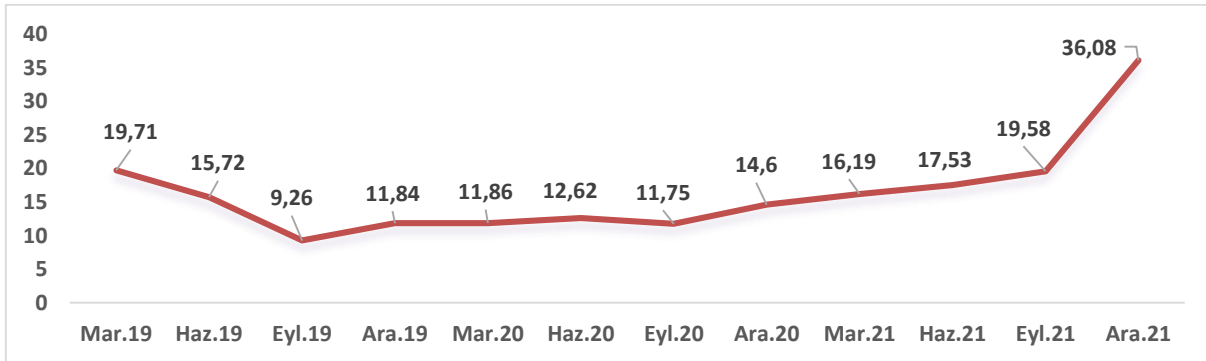
Kaynak: THY ve Pegasus Hava Yollarına ait 2020 faaliyet raporlarından elde edilen verilerle hazırlanmıştır.

2.4. COVID-19 Salgınının Türkiye Açısından Makroekonomik Etkileri

COVID-19 salgını Türkiye’nin henüz 2018 krizinde yaşadığı ekonomik sorunları tam anlamıyla atlatamadığı, makroekonomik dengelerinin görece zayıf olduğu, kamunun bütçe açığının fazla olduğu ve yatırımların durgun olduğu bir konjonktürde ortaya çıkmıştır (Voyvoda ve Yeldan, 2020b, s. 3). Türkiye’de ilk COVID-19 kaynaklı vakaların ortaya çıkmasıyla birlikte ülke içindeki etkileşimi azaltmak için bir dizi önlem alınmıştır. Alınan bu önlemler ve ayrıca arz ile talepte meydana gelen daralmalar Türkiye’nin, enflasyon, işsizlik, büyüme, cari açık, üretim gibi temel makroekonomik göstergelerini olumsuz etkilemiştir. Ayrıca bu temel makroekonomik göstergelerde meydana gelen olumsuzluklar döviz kurundaki dalgalanmalara neden olmuştur.

Döviz kurlarındaki artış özellikle enflasyon üzerinde ciddi baskı yaratmıştır. TCMB verilerinden hareketle Şekil 8’de Türkiye’nin 2019 yılının sonunda gerçekleşen enflasyon oranı %11,84, 2020’nin ilk çeyreğinde COVID-19 salgınının seyrine ve etkilerine bağlı olarak Mart ayında %11,86 olduğu görülmektedir. 2021 Aralık ayında ise enflasyonda önemli artışlar meydana gelmiş ve %36,08 olarak gerçekleşmiştir.

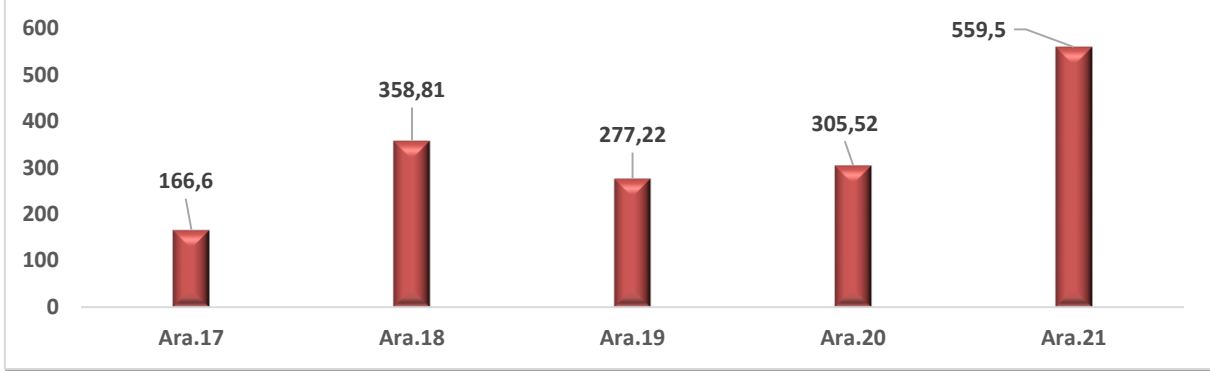
Bu artışın en büyük nedenleri arasında, döviz kurundaki dalgalanmalar, COVID-19 kaynaklı emtia fiyatlarındaki artış ile tedarik zincirlerinde ortaya çıkan bozukluklar ve buna bağlı olarak arz ve talepteki daralmalar yer almaktadır (TCMB PPK Aralık Raporu, 2021).

Şekil 8. Türkiye’nin Seçilmiş Dönemde Enflasyon Oranları (2019 Mart-2021 Aralık, %)

Kaynak: TCMB

Türkiye salgının en yoğun yaşandığı 2020 yılına rağmen %1,8 ve 2021 yılının üçüncü çeyreğinde ise %7,4'lük büyüme oranı ile OECD ülkeleri arasında en fazla büyüyen ikinci ülke konumunda yer almıştır. Ancak Türkiye'nin gerçekleştirdiği bu performansa rağmen istihdamın düşük, tüketimin arttığı ve CDS (kredi risk primi) priminin yüksek olduğu görülmektedir.

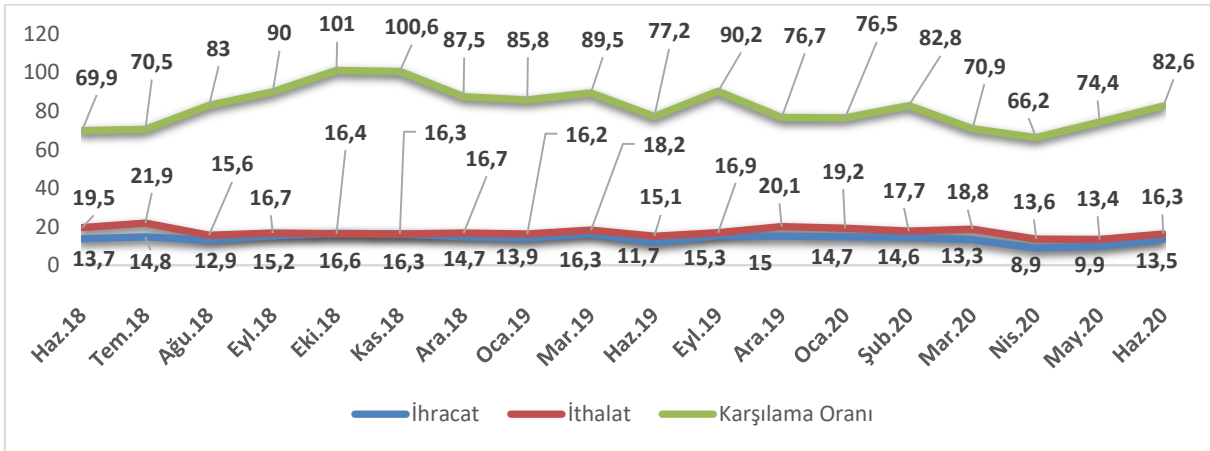
Şekil 9. Türkiye'nin CDS Risk Primi

Kaynak: World Government Bonds

Şekil 9, Türkiye'nin 5 yıllık CDS primi verilerini göstermektedir. Buna göre Türkiye'nin 2017 Aralık ayında 166,6 bp (baz puan) olan CDS primi, 2021 Aralık ayında COVID-19 salgının yarattığı belirsizlik, dış borçlardaki ve enflasyon oranındaki artış ile kurdaki dalgalanmalardan dolayı yaklaşık dört kat artarak 559,5 bp (baz puan) olmuştur.

COVID-19 salgınının patlak vermesiyle uluslararası kapanmalar ve alınan tedbirler nedeniyle, mal ve hizmet ticaretinde aksaklıklar yaşanmış ve bu durum Türkiye'nin dış ticaretini olumsuz yönde etkilemiştir. Şekil 10'da görüldüğü üzere, 2020 Şubat ayında Türkiye'de ihracatın ithalatı karşılama oranı yaklaşık %83 iken, 2020 Mart ve Nisan ayında salgının hız kazanması ve sert tedbirlerin uygulanmasıyla ihracatın ithalatı karşılama oranı Mart ayında %70,9'a, Nisan ayında ise %66'ya kadar düşmüştür.

Öte yandan, Türkiye'nin 2019 Aralık ayında gerçekleştirdiği ihracat yaklaşık 15 milyar dolar, ithalatı ise 20.1 milyar dolar iken, salgının etkisiyle 2020 Nisan ayında ihracat yaklaşık 9 milyar dolar ithalat ise 13.6 milyar dolar olarak gerçekleşmiştir.

Şekil 10. Türkiye'nin Dış Ticaretindeki Değişimler (2018 Haziran- 2020 Haziran)

Kaynak: TÜİK

3. SONUÇ

Çin'in Wuhan kentinde ortaya çıkan COVID-19 salgını tüm dünyayı etkisi altına alarak, liberal ekonomik yapıyı bozmuş küresel bir kriz haline gelmiştir. Ülkeler salgının hızını azaltmak için uluslararası kapanmalar ve ülke içinde kısıtlamalar uygulamış ancak bu durum küreselleşmenin olumlu yanlarını tersine çevirerek, tedarik zincirlerinde bozulmalara ve küresel ölçekte arz ve talep daralmalarına neden olmuştur. Arz ve talebin daralması, küresel üretimi durma noktasına getirmiş ve her geçen gün işsizlik artmıştır. İşsizlik ile birlikte ortaya çıkan gelir kaybı insanlık için refah düşüşü gibi önemli bir sosyoekonomik soruna sebep olmuştur.

COVID-19 salgını ile birlikte ekonomik büyümenin ve kalkınmanın bel kemiğini oluşturan turizm, enerji, bankacılık ve havacılık sektörleri derinden etkilenmiştir. Bu sektörlerde ortaya çıkan kriz, birçok işletmenin üretimini durdurmasını veya kapanmasını zorunlu kılmıştır. Öte yandan, COVID-19 salgını ile ortaya çıkan belirsizlik sorunu ve uluslararası kapanmalar, ülkelerin dış ticaretini olumsuz ölçüde etkilemiş ihracat ve ithalatta kısıtlamalar yaşanmıştır.

Dünya Bankası tarafından açıklanan 2020 verilerine göre, COVID-19 krizinin yaşanmasıyla birlikte küresel ekonominin 2020'de %3,3 daraldığı, ayrıca ABD, Fransa, İngiltere, Kanada gibi G-7 ülkelerinde de daralma yaşandığı ifade edilmiştir. En önemlisi Avro bölgesinde daralmanın ise yaklaşık %7'ye ulaştığı belirtilmiştir. Öte yandan, Dünya Bankası tarafından açıklanan verilerde İspanya ekonomisinin %10,8 daraldığı ve Avrupa ülkeleri arasında makroekonomik yapısı en fazla zarar gören ülke olduğu yer almaktadır. Bunların yanı sıra 2020 yılında küresel ekonomide COVID-19 kaynaklı meydana gelen daralmanın 2021 yılında büyümeye dönüşerek yaklaşık %6 olarak gerçekleştiği görülmektedir. Ancak COVID-19'un mutasyona uğrayarak salgının günümüzde hala devam ettiği ve bu yüzden IMF'nin 2021 raporunda, küresel ekonominin büyüme hızının 2022'de yavaşlayacağı ve küresel büyümenin yaklaşık %4,4 olarak gerçekleşeceği tahmin edilmektedir.

Bu veriler ışığında özellikle Türkiye'de de 2020 mart ayında COVID-19 salgını hız kazanmış ve tüm dünyada olduğu gibi Türkiye'de de arz ve talepte daralmalar yaşanmış ve birçok önemli sektör bu durumdan önemli ölçüde etkilenmiştir. Özellikle Türkiye ekonomisine önemli döviz girdisi sağlayan sektör konumunda olan turizm sektörü COVID-19 salgınından derinden etkilenmiştir. 2019 yılına kıyasla COVID-19 salgının hız kazandığı 2020 yılında Türkiye'ye gelen turist sayısı yaklaşık %65 düşmüştür.

COVID-19 salgını sektörleri olumsuz yönde etkilemekle kalmamış aynı zamanda Türkiye'nin makroekonomik yapısında da kırılmalar meydana getirmiştir. Özellikle 2020 Mart-Haziran döneminde, üretimin azaldığı, işsizlik, cari açık, enflasyon oranlarının arttığı ve TL'nin değer kaybettiği bu kriz döneminde, hane halklarını ve işletmeleri korumak için doğrudan kaynak aktarımı yapılması krizin kısa vadeli etkilerinden kurtulmanın önemli bir parçası olarak görülmektedir. Ayrıca Türkiye'nin COVID-19 salgının ekonomik yıkıcı etkilerini en aza indirmek için uzun dönemli üretim ve istihdam politikaları geliştirmesi gerekmektedir.

YAZAR BEYANI

Araştırma ve Yayın Etiği Beyanı: Bu çalışma bilimsel araştırma ve yayın etiği kurallarına uygun olarak hazırlanmıştır.

Etik Kurul Onayı: Bu araştırma etik kurul izni gerektiren analizleri kapsamadığından etik kurul onayı gerektirmemektedir.

Yazar Katkıları: Yazar çalışmanın tümünü tek başına gerçekleştirmiştir.

Çıkar Çatışması: Yazar açısından ya da üçüncü taraflar açısından çalışmadan kaynaklı çıkar çatışması bulunmamaktadır.

KAYNAKÇA

- Adıgüzel, M. (2020). COVID-19 Pandemisinin Türkiye Ekonomisine Etkilerinin Makroekonomik Analizi. *İstanbul Ticaret Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(37), 191-221.
- Arabacı, H., & Yücel, D. (2020). COVID-19 Pandemisinin Türk Bankacılık Sektörüne etkisi. *Sosyal Sciences Research Journal*, 9(3), 196-208.
- Çakmaklı, C., Demiralp, S., Kalemlı, Ö. Ş., Yeşiltaş, S. & Yıldırım, M.A. (2020). COVID-19 and Emerging Markets: The Case of Turkey. *Koç University- TUSİAD Economic Research Forum Working Papers* 2011.
- Demirdögen, O., & Yorulmaz, R. (2020). COVID-19 Salgının Dünya Ekonomilerine Etkileri. *Ortadoğu Araştırmaları Merkezi*, 242, 1-24.
- Dineri, E. (2020). COVID-19 Pandemisi Sırasında Türkiye'de Turizm Süreci ve Cari Açık. Emen, H. (ed.), *9. Uluslararası bilimsel araştırmalar kongresi* içinde, (s. 247-255). Elazığ: Asos Yayınevi.
- Duran, M.S., & Acar, M. (2020). Bir Virüsün Dünyaya Ettikleri: COVID-19 Pandemisinin Makroekonomik Etkileri. *International Journal of Social and Economic Sciences*, 10(1), 54-67.
- Eşşiz, F.P., & Durucan, A. (2021). COVID-19 Salgınının Seçilmiş Sektörler Üzerindeki Etkileri: Türkiye Ekseninde Bir Değerlendirme. *International Journal of Public Finance*, 6(2), 193-210.
- Gün, S., & Tutçu A. (2021). COVID-19 Sürecinde Turizm Sektörü ve Turizm Açısından Bir Değerlendirme. *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 6(4), 530-543. doi: 10.26677/TR1010.2021.734
- Hopancı, B., Akdeniz, H., & Şahin, Ö. (2021). COVID-19 Pandemisinin Havacılık Sektörü Üzerine Etkisi. *Mühendis ve Makine*, 704(62), 446-467. doi: 10.46399/muhendismakina.874133
- <https://elibrary.worldbank.org/toc/wber/34/3>, 27.01.2022.
- <https://www.bloomberg.com/toaster/v2/charts/c6a0da9f933541c0b5c42a729b3e897a.html?brand=cojp&webTheme=default&web=true&hideTitles=true>, 06.06.2022.
- <https://www.tursab.org.tr/istatistikler/turist-sayisi-ve-turizm-geliri>, 28.01.2022.
- <https://www.unwto.org/covid-19-and-tourism-2020/>, 24.01.2022.
- <https://www.worldometers.info/coronavirus/>, 18.12.2021.
- International Air Transport Association Annual Review Report 2020. <https://www.iata.org/contentassets/c81222d96c9a4e0bb4ff6ced0126f0bb/iata-annual-review-2020.pdf>

- Karakavuz, H. (2020). COVID-19'un Türk Havayolu İşletmeleri Üzerindeki Etkilerine İlişkin Bir Swot Analizi. *Turkish Studies*, 15(8), 3573-3591. doi: 10.7827/TurkishStudies.45677
- Koç, P., Şahpaz, K.İ., Kalaycı, R., & İnce T. (2021). COVID-19 Salgınının Türk Bankacılık Sektörü Üzerindeki Etkilerinin Analizi. Ankara: İksad Yayınevi.
- Köse, Z. (2020). COVID-19'un Küresel Ekonomiye Etkileri. Ş. Erdal, Hidiroğlu D, Yılmaz, O, (eds.), *COVID-19 Pandemisinde Yönetim ve Ekonomi* içinde, 1-439. Ankara: Gazi Kitabevi.
- Küpeli, E. (2021). Koronavirüs Salgınının Gelişmiş ve Gelişmekte Olan Ülkelere Ekonomik Etkileri. 7th International Conference on Economics konferansında sunulan bildiri, Türkiye Ekonomi Kurumu, Ankara.
- Pegasus Hava yolu Taşımacılığı 2020 yönetim kurulu faaliyet raporu. https://www.pegasusyatirimciiliskileri.com/medium/image/2020-yillik-faaliyet-raporu_1040/view.aspx
- PWC Küresel Faaliyet Raporu 2020. <https://www.pwc.com.tr/kuresel-faaliyet-raporu-2020>
- Sarı, S. (2021). The Effects of COVID-19 Pandemic Over Turkish Banking Sector. *New Era Journal of Interdisciplinary Social Studies*, 8, 89-106. doi: 10.51296/newera.43.
- Siddiqui, K. (2020). The Impact of COVID-19 on The Global Economy. *The World Financial Review* May-June 2020, 25-31.
- Sönnichsen A. (2021). Ein jahr COVID – Ein Ende in Sicht?. *Leserbriefe*, 1-97.
- Statistical Review of World Energy Report 2021. <https://www.bp.com/content/dam/bp/business-sites/en/global/corporate/pdfs/energy-economics/statistical-review/bp-stats-review-2021-full-report.pdf/>
- Tunali, Ç.B. (2020). COVID-19 Pandemisinin Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi. Demirbaş, D., Bozkurt, V. ve Yorgun, S, (ed.), *Covid-19 Pandemisinin Ekonomik, Toplumsal ve Siyasal Etkileri* içinde, 1-293. IU Press: İstanbul.
- Türk Hava Yolları 2020 Faaliyet Raporu. https://investor.turkishairlines.com/documents/yillik-raporlar/2020-yillik_faaliyet_raporu.pdf
- Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası 2021 Aralık Para Politikası Kurulu Raporu. <https://www.tcmb.gov.tr/wps/wcm/connect/ee6bcd92-be48-4ea8-9902-7a6b1045c76b/DUY2021-63.pdf?MOD=AJPERES&CACHEID=ROOTWORKSPACE-ee6bcd92-be48-4ea8-9902-7a6b1045c76b-nTCYGb3>
- United Nations Conference on Trade and Development Handbook of Statistics 2021 Report. https://unctad.org/system/files/official-document/tdstat46_en.pdf
- Voyvoda, E. ve Yeldan, E.A. (2020). COVID-19 salgınının Türkiye ekonomisi üzerine etkileri ve politika alternatiflerinin makroekonomik genel denge analizi. (Erişim: 26.01.2022), https://yeldane.files.wordpress.com/2020/05/covid_voyvodayeldan_v2_31mayis.pdf
- World Energy Outlook Report 2020. <https://www.iea.org/reports/world-energy-outlook-2020/>

